

UDK 811.163.41'342.6
UDK 811.163.42'342.6
UDK 811.163.43'342.6
UDK 811.163.44'342.6

Pregledni rad

Larisa Mahmić-Kobilica

PALATALIZACIJE U STANDARDNIM JEZICIMA ŠTOKAVSKOG PODRUČJA

Sažetak

Rad komparativnom metodom pristupa analizi palatalizacija u standardnim jezicima štokavskog područja. Štokavsko područje obuhvata teritorije Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Dakle, kada se govori o standardnim jezicima ovog područja, misli se na bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski jezik. Iako ova četiri jezika dijele istu dijalekatsku osnovicu kao bazu (štokavsko narječje), a govornici/govornice ovih jezika se mogu međusobno razumjeti bez problema, ipak postoje određena gramatička i pravopisna pravila koja ove jezike određuju kao zasebne standardne jezike. Komparativna metoda može da se koristi na svim jezičkim nivoima, ali ovaj rad se fokusira samo na morfonološki dio, tačnije samo na palatalizacije. Komparacija svih glasovnih alternacija i/ili svih jezičkih nivoa bi u ovom trenutku bila preopširna za jedan rad, ali za buduća istraživanja su to itekako validne i zanimljive teme.

Ključne riječi: *štokavsko područje, standardni jezici, palatalizacije, bosanski jezik, hrvatski jezik, srpski jezik, crnogorski jezik*

Štokavsko područje obuhvata teritorije Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Dakle, kada se govori o standardnim jezicima ovog područja, misli se na bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski jezik. Činjenica je da ova četiri jezika dijele istu dijalekatsku osnovicu kao bazu – štokavsko narječje. Činjenica je i da se govornici/govornice ova četiri jezika međusobno razumiju bez problema. Nenad Veličković o tome govori u predgovoru školskog pravopisnog priručnika *Principi prije pravila* Sandre Zlotrg i Klaudije Mlakić Vuković: „Razgovaraj s nekim ko nije iz tvoje nacije, pa ćeš vidjeti da se sasvim dobro razumijete. Možda će ti neke riječi biti nepoznate, ili će ti naglasak biti malo čudan, ali vam sigurno neće trebati Google Translate.“ (2016: 10). Ipak, ne treba zanemariti činjenicu da se ova četiri standardna jezika prostiru na različitim teritorijama, ali i da im je historija razvoja različita. Njihova pojedinačna

standardizacija je na samom početku imala za cilj promijeniti pravila koja je nametnula norma nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika „jer je norma srpskohrvatskog, koliko god bila opća, upravo zbog te svoje uopćenosti u različitim rješenjima bila strana praktično na cijelom teritoriju na kojem je važila.“ (Karavdić, 2017) Na mijenjanju tih pravila se zapravo i zasnivaju razlike između četiri današnja standarda štokavskog područja.

Da li je razdvajanje bosanskog, hrvatskog, srpskog i crnogorskog jezika politički ili lingvistički problem, jesu li granice dijalekatske ili nacionalne – sve su to pitanja koja se pojavljuju čim se naporedno spomenu ova četiri jezika, ali su to pitanja kojima se ovaj rad ne bavi. Međutim, ono što jest zanimljivo za ovaj rad je činjenica da, uz sve sličnosti i razlike, ipak postoje određena gramatička i pravopisna pravila po kojima se danas može prepoznati o kojem standardnom jeziku je riječ u datom momentu. Ovaj rad predstavlja svojevrsni poredbeni prikaz palatalizacija u četiri standardna jezika štokavskog područja. Počinje se od nivoa jezičke strukture na kojem se ove glasovne promjene mogu pronaći u svakom od ovih jezika; ističe se koliko ih ima i koje su to; ukazuje se na njihove međusobne sličnosti i razlike. Najprije se analizira bosanski jezik, zatim hrvatski, potom srpski i naposljetku crnogorski.

Standardnim jezicima, naročito njihovim upoređivanjem, se ne možemo baviti ako nam glavna, osnovna literatura nisu gramatike tih standardnih jezika. Kao najrelevantnije, korištene su:

1. *Gramatika bosanskoga jezika*, Dževad Jahić, Senahid Halilović i Ismail Palić
2. *Hrvatska gramatika*, Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika
3. *Gramatika srpskog jezika*, Ivan Klajn
4. *Gramatika crnogorskoga jezika*, Adnan Čirgić, Ivo Pranjković i Josip Silić

BOSANSKI JEZIK

U *Gramatici bosanskoga jezika* je precizno imenovano da je fonetika „lingvistička disciplina koja proučava glasove sa njihove fiziološko-akustičke strane“ (Jahić, Halilović i Palić, 2000: 83), a da je fonologija „lingvistička disciplina koja proučava glasove kao razlikovne jedinice“ (Jahić, Halilović i Palić, 2000: 84). Nivo jezičke strukture koji se nalazi iznad fonetsko-fonološkog je morfologija, „dio gramatike koji se bavi vrstama, oblicima i tvorbom riječi“ (Jahić, Halilović i Palić, 2000: 173). Distinkcija između ova dva nivoa je jasna, ali ako uzmemo u obzir samu prirodu jezika i nemogućnost da ga se ograniči strogim smjernicama i zadrži u okvirima istih, onda je apsolutno razumljiva i opravdana pojava morfonologije, svojevrsnog gramatičkog prijelaza između fonologije i morfologije. Morfonologija je definisana kao „dio

gramatike koji proučava i opisuje glasovni (fonološki sastav riječi) i to šta se dešava sa glasovima (fonemama) u različitim oblicima riječi i u tvorbi riječi“ (Jahić, Halilović i Palić, 2000: 119). Upravo na ovom jezičkom nivou se mogu pronaći palatalizacije bosanskoga jezika – prva, druga i treća.

Palatalizacija

Palatalizacija (ili prva palatalizacija jer je najstarija po postanku) je glasovna promjena u kojoj se zadnjonepčani suglasnici (velari) *k, g, h* ispred samoglasnika prednjeg reda *e, i* mijenjaju u prednjonepčane (palatalne) *č, ž, š*. Dakle, palataliziraju se.

Navodi se šest oblika riječi u kojima se palatalizacija vrši:

- a) u V jd. imenica m.r. (junače, vojniče, druže, vraže, duše)
- b) u prezentu glagola čija se infinitivna osnova završava na *k, g* ili *h* kad se nađu ispred *e* (pečem, tečem, vučem)
- c) u oblicima mn. imenica *oko* i *uho* (oči, očiju, uši, ušiju)
- d) u aoristu nekih glagola (rekoh-reče, digoh-diže)
- e) u tvorbi nekih imenica (momče, zračak, vučić, rožina)
- f) u tvorbi nekih glagola (trčati, sušiti)

U nekim oblicima se zubni suglasnici *c* i *z* na kraju osnove riječi ponašaju kao *k* i *g*, pa se ispred *e, i* mijenjaju u *č, ž* (starče, mjesečina, ljubičica, viteže).

U savremenom bosanskom jeziku se ipak javljaju odstupanja. U tim slučajevima *k, g, h* ne prelaze u *č, ž, š* bez obzira na to što se nađu ispred *e, i*. Odstupanja su sljedeća:

- a) oblici pridjeva, zamjenica i brojeva (jaki, blagi, neki, drugi)
- b) oblici imenica ispred nastavka *-e* (junake, vojnike, pruge, duge, snahe, muhe)
- c) oblici izvedenih pridjeva ispred nastavka *-in* kad se ti pridjevi tvore od imenica (bankin, Rankin, Minkin, vagin, snahin)

Sibilarizacija (druga palatalizacija, dentalizacija)

Sibilarizacija je glasovna promjena u kojoj se zadnjonepčani (velari) *k, g, h* ispred vokala *i* mijenjaju u piskave strujne suglasnike (sibilante) *c, z, s*. Zbog toga se i naziva sibilarizacijom, odnosno dentalizacijom. Naziv druga palatalizacija označava da je vremenski uslijedila nakon prve palatalizacije.

Navodi se pet oblika u kojima se vrši sibilizacija:

- a) u N mn. imenica m.r. sa osnovom na *k, g, h* (junaci, rođaci, bubrezi, orasi)
- b) u D jd. imenica ž.r. (ruci, majci, nozi, knjizi)
- c) u D, I, V mn. imenica m.r. (junacima, rođacima, zamasima)
- d) u imperativu glagola čija se osnova završava na zadnjonepčani suglasnik (peci, reci, pomozi, lezi)

Odstupanja su prisutna i ovdje. Ona su historijske prirode, ali i zaustavljaju promjene i/ili nejasnoće u značenju. Prisutna su u sljedećim slučajevima:

- a) kad se *k, g, h* nalaze u sastavu ličnih imena i njihovih hipokoristika, pa i prezimena (Ziki, Mehi, Šehi, Luki)
- b) kad se *k, g, h* nađu u grupama *zg, ck, sh, čk, čk* u imeničkim oblicima (mazgi, kocki, pashi, mački, znački, tački, prački)
- c) kad se *k* nalazi u grupi *tk* u dvosložnim imenicama (tetki, četki)
- d) kad se u riječima sa manje slogova zadnjonepčani suglasnici nalaze sami (a ne u suglasničkoj grupi), gdje bi njihova promjena izazvala nejasnoće u značenju (seki, baki)
- e) u imenicama koje označavaju pripadnost mjestu, narodu, državi (etnici) (Zeničanki, Bosanki, Hercegovki, Amerikanki)
- f) u imenicama koje označavaju osobu ili životinju po boji ili nekoj drugoj osobini (plavki, rumenki, plamenki, omladinki)

Za razliku od prve palatalizacije, druga palatalizacija poznaje i dubletne oblike, odnosno moguć je dvojak izgovor te dvojak način pisanja nekih riječi. To su prvenstveno toponimi čiji izgovor i pisanje variraju od mjesta do mjesta, npr. u Palanci/u Palanki, u Požegi/u Požezi, u Lici/u Liki. Osim toponima, na dva načina se pišu i imenice čija se osnova završava na *tk*: bitki/bici, pripovijetki/pripovijeci, zagonetki/zagoneci.

Treća palatalizacija

U bosanskom jeziku se javlja i treća palatalizacija. To je alternacija suglasnika *k, g* i *h* (s kraja korijenskog morfema) sa *c, z* i *s* ispred sufiksalnog morfema *-a*.

Pravilo: $-i + k, g, h + a > c, z, s$

Vrši se u tvorbi glagola nesvršenog vida (imperfektivnih) od glagola svršenog vida (perfektivnih), npr. *nicati, dizati, klicati*.

Osvrt na Gramatiku bosanskoga jezika

Gramatika bosanskoga jezika detaljno predstavlja palatalizacije, pritom ih objašnjavajući na način razumljiv i iskusnom lingvističaru i studentu i osobi koja se ne bavi učenjem i izučavanjem jezika, nego samo želi razriješiti neku gramatičku nedoumicu. Iako su uvijek tačno navedeni slučajevi u kojima se palatalizacije dešavaju, jasno je da jezik, zbog svoje neuhvatljive, žive prirode, mora sadržavati i neka odstupanja i/ili dvojake načine pisanja i izgovora. Gramatike bosanskog jezika su dosljedne u tom smislu.

HRVATSKI JEZIK

Hrvatska gramatika, kao i *Gramatika bosanskoga jezika*, fonetiku prepoznaje kao disciplinu koja se bavi glasovima ljudskog govora i to „s obzirom na njihova akustičko-artikulacijska svojstva“ (*Hrvatska gramatika*, 1997: 39). Međutim, dok se u bosanskom jeziku fonologija definiše kao disciplina koja se bavi glasom kao najmanjom jezičkom jedinicom koja nosi razliku u značenjima, u hrvatskom jeziku je to malo drugačije prikazano: „Fonologija je znanstvena disciplina koja proučava kako jezik iskorištava glasovni materijal radi priopćavanja (komunikacije)“ (*Hrvatska gramatika*, 1997: 39). Naravno, značenje je neodvojivo od komunikacije, te se u tom smislu fonologija svodi na isto u oba ova jezika. Uostalom, disciplina ostaje disciplina bez obzira na kojem jeziku se bavili njome. Ipak, zanimljivo je da ove dvije gramatike prilikom definisanja fonologije naglasak stavljaju na različite faktore: bosanski jezik – razlika u značenjima; hrvatski jezik – priopćavanje/komunikacija. Kad je riječ o definisanju morfologije, tu se hrvatske gramatike ne razlikuju od bosanskih – morfologija proučava vrste riječi i njihove oblike. *Hrvatska gramatika* također prepoznaje morfonologiju kao prijelaz između fonetsko-fonološkog i morfološkog nivoa. Upravo se na morfonološkom nivou mogu pronaći palatalizacija, sibilizacija i treća palatalizacija. Hrvatski gramatičari su pritom naglasili da su ovo morfološki uvjetovane alternacije za razliku od jednačenja suglasnika po zvučnosti, jednačenja suglasnika po mjestu tvorbe i gubljenja suglasnika koje su fonološki uvjetovane.

Palatalizacija

Hrvatska gramatika je poprilično skratila definiciju palatalizacije rekavši da je to zamjenjivanje nepalatalnih suglasnika palatalnima u V jd, u 2. i 3. l. jd. aorista i ispred pojedinih „sufikasa“.

I u ostalim aspektima se *Hrvatska gramatika* pokazala konciznom. Odmah se navode primjeri alternacija *k/č*, *g/ž*, *h/š*:

k/č: junače, reče, mračan, majčica, otočje

g/ž: družē, diže, brižan, knjižica, šipražje, knjižni

h/š: duše, trbušić, mušica, orašje

Palatalizacija u hrvatskom jeziku također ponekad ima alternacije *c/č* i *z/ž*: striče, srčan, stričević, zečić, kamiličin, viteže.

Odstupanja su sljedeća:

a) alternacija nema u imenica ispred sufiksa *-ica*, npr. kolegica, pjegica, mačkica, buhica

b) alternacije *k/č* i *c/č* nema ispred sufiksa *-in* u pridjeva, npr. bakin, zekin, macin.

Dok prva palatalizacija u bosanskom jeziku nema dvojakosti, u hrvatskom jeziku se „dvostrukosti“ pojavljuju. Pridjevi sa sufikom *-in* od trosložnih vlastitih imena ostvaruju se i sa alternacijom *c/č* i bez nje, npr. Daničin i Danicin.

Sibilarizacija

Na isti način, šturo, koncizno, bez pretjeranog objašnjavanja, je definisana i sibilarizacija – zamjenjivanje mekonepčanih suglasnika sibilantima u D i L jd. ž.r, u N, D, L i I mn. m.r, u 2. l. jd. imperativa i u nesvršenih glagola.

Izlistane su alternacije *k/c*, *g/z*, *h/s*:

k/c: majci, vuci, vucima, reci

g/z: nozi, dizati

h/s: propusi, propusima, uzdisati.

Odstupanja su mnogobrojna:

1. u N mn. imenica m. r:

a) imenice s nepostojanim *a* u završetku *cak* (natucak – natucki)

b) imenice tipa dečko – dečki

c) jednosložne posuđenice (bronh – bronhi)

d) prezimena čiji lik nije istovjetan s općom imenicom u standardnom jeziku (Debeljaki, Piceki)

e) osobna i životinjska imena s dva suglasnika ispred nastavka (Srećko – Srećki, Zelenko – Zelenki)

f) množinski toponimi (Čehi, Novaki – naziv za sela).

2. u D i L jd. imenica ž. r. i imenica m. r. ženske sklonidbe:

- a) domaće riječi i posuđenice s jednosuglasničkim završetkom osnove (deki, kolegi, pjege, psihi, zalihi)
- b) imenice odmila (baki, seki, striki, zeki)
- c) imena i prezimena (Jasenki, Milki, Luki)
- d) neka zemljopisna imena (Meki, Kartagi)
- e) imenice sa završecima *cka, čka, ćka, ska, tka, zga* (kocki, mački, voćki, pljuski, patki, mazgi)
- f) tvorenice sa sufiksom *-ka* kojima osnova završava sonantom (agronomki, crnki, intelektualci, srednjoškolci).

„Dvostrukosti“ su prisutne i ovdje, također mnogobrojne:

1. u N mn. imenica m. r:

- a) neke tuđice (flaminzi/flamingi)
- b) prezimena čiji je lik istovjetan s općim imenicama (Begi/Bezi, Duhi/Dusi)
- c) imenice s nepostojanim *a* u završetku *-čak, -ćak, -đak* (mački i maćci, oplećki i oplećci, omećki i omećci).

2. u D i L jd. imenica ž. r:

- a) neka zemljopisna imena s jednosuglasničkim završetkom osnove (Liki i Lici, Požegi i Požezi, ali samo Africi, Americi, Rijeci)
- b) zemljopisna imena na *-ska, -ška* (Aljaski i Aljasci, Gradiški i Gradišci)

Treća palatalizacija

I hrvatski jezik prepoznaje treću palatalizaciju: $-i + k, g, h + a > c, z, s$

„Dvostrukosti“ se uočavaju u D i L jd. nekih imenica ž.r. sa završecima *-ska, -ška, -tki, -vka*, npr. guski i gusci, njuški i njušci, pripovijeci i pripovijetci, travki i travci.

Osvrt na Hrvatsku gramatiku

Kad je riječ o palatalizacijama, *Hrvatska gramatika* je poprilično štura – ne obrazlaže, ne pojašnjava, samo ponudi informacije, a njeni korisnici onda trebaju da se snalaze u moru skraćenica i stručnih izraza. Odstupanja i dvojakosti su u tolikoj mjeri prisutni, naročito u drugoj palatalizaciji, da se dovodi u pitanje koliko je pametno držati se istih pravila palatalizacije, odnosno istih gramatičkih pravila, ukoliko je broj odstupanja toliki. Možda je potrebno inoviranje. Hrvatski lingvističari su svakako skloni lingvističkim radikalnostima poput jezičkog purizma.

SRPSKI JEZIK

Kad je riječ o gramatikama srpskog jezika, morfonološki nivo, odnosno (ne)postojanje istog je vrlo zanimljivo. Naime, u *Gramatici srpskoga jezika* Ivana Klajna, koja je objavljena 2005. godine, morfonološki nivo uopšte nije naveden. Sa fonetike se odmah prelazi na morfologiju. Palatalizacije su sortirane na fonetsko-fonološki nivo. U *Gramatici srpskog jezika za osnovne škole* Duške Klikovac (2010) jezički nivoi uopšte nisu imenovani. Palatalizacije se nalaze u poglavlju Glasovi i naglasak, a takva organizacija može da stvori dodatnu konfuziju. Glasovi inače pripadaju fonetsko-fonološkom nivou, a naglasak morfonološkom. Međutim, kada se potraže starije gramatike, dolazimo do izjednačavanja sa bosanskim i hrvatskim standardom – bar kad je riječ o jezičkom nivou na kojem se mogu pronaći palatalizacije. U *Gramatici srpskoga jezika* Živojina Stanojčića i Ljubomira Popovića, čije je drugo izdanje izašlo 1992, između fonetsko-fonološkog i morfološkog se nalazi morfofonološki nivo (morfofonologija = morfonologija). Gore navedene tri gramatike su dokaz odstupanja od univerzalnog, od jednake norme. Uprkos tome, slažu se da u srpskom standardu postoje tri palatalizacije.

Palatalizacija

U *Gramatici srpskoga jezika*, palatalizacijom se naziva „promena velarnih suglasnika *k, g, h* u prepalatale *č, ž* odnosno *š*“ (Klajn, 2005: 33).

Navode se sljedeći slučajevi u kojima dolazi do palatalizacije:

- a) u V jd. imenica m.r. na *-k, -g, -h*, ispred nastavka *-e*: junače, Bože, duše
- b) u mn. imenica *oko* i *uho*: očiju, očima, ušiju, ušima
- c) u mnogim izvedenicama od imenica sa završetkom *-k, -g, -h* ili *-ka, -ga, -ha*: vučica, mračan, devojčin, knjižica, dašak, mušica, prašiti
- d) u oblicima prezenta nekih glagola čiji je infinitiv na *-ći*, ali čija se infinitivna osnova završava na *-k, -g* odnosno *-h*: pečem, strižem.

Potom se naglašava da se u tvorbi riječi palatalizacija ne primjenjuje na dosljedan i sistematičan način. Tako se uvode odstupanja:

- a) prisvojni pridjevi: majčin, devojčin, vladičin, ali sekin, (k)čerkin, Žikin, Olgin, snahin
- b) deminutivi: kockica, mačkica, tezgica, rukica, nogica
- c) izvedenice od imena: Jelkica, Olgica, Dragica, ali Ankica i Ančica.

Palatalizacija u srpskom jeziku, kao i u bosanskom i hrvatskom, ima i alternacije *c/č, z/ž*, npr. striče, lovče, staričin, ptičica, mesečina, viteže, kneževina.

Sibilarizacija (druga palatalizacija)

Gramatika srpskoga jezika sibilarizacijom naziva „prelazak suglasnika *k, g, h* u *c, z, s*, do čega gotovo uvek dolazi ispred vokala *i*“ (Klajn, 2005: 34).

Dešava se u sljedećim slučajevima:

- a) u mn. imenica m.r. na *-k, -g, -h* (radnici, đaci, bubrezi, geolozi, diftonzi, orasi, monasi)
- b) u D i L imenica na *-ka, -ga, -ha* (reci, dasci, biblioteci, brizi, nozi, svrsi)
- c) u imperativu nekih glagola (peci, strizi)
- d) pri izvođenju nekih nesvršenih glagola od svršenih (micati, dizati, uzdisati)

Za izuzetke je navedeno da su prilično brojni i da često predstavljaju problem i maternjim govornicima.

Treća palatalizacija

Treća palatalizacija, sa svojim univerzalnim pravilom, se javlja i u srpskom jeziku: $-i + k, g, h$
 $+ a > c, z, s$.

Osvrt na Gramatiku srpskoga jezika

Gramatika srpskoga jezika je dosta slična *Gramatici bosanskoga jezika* u smislu da na detaljan, ali jasan način objašnjava svoje palatalizacije. Naglašava kako se palatalizacije u tvorbi riječi ne mogu uvijek primjenjivati na dosljedan i sistematičan način, a to je ponovo usko vezano za samu prirodu jezika. Međutim, *Gramatika srpskoga jezika* je slična i *Hrvatskoj gramatici* i to kad je riječ o izuzecima. Ukoliko dio jezika predstavlja problem i maternjim govornicima, trebalo bi se poraditi na lingvističkom aspektu, a ne na ljudskom. Ipak su govornici ti koji održavaju ili sahranjuju jezik. Osim toga, problematična je činjenica da srpske gramatike nisu ujednačene kad je riječ o morfonologiji. To nije propust fonema, akcenta ili čak alternacije. To je propust cijelog jednog, itekako validnog, jezičkog nivoa.

CRNOGORSKI JEZIK

Crnogorski jezik je najmanje normiran od sva četiri standardna jezika štokavskog područja. Njegova samostalna standardizacija je počela najkasnije, tačnije 2007. godine (Karavdić, 2017). Uprkos tome, posjeduje svoju gramatiku, a u sklopu nje su detaljno prerađeni svi jezički nivoi, uključujući i morfonologiju. U *Gramatici crnogorskoga jezika* se nalaze čak i funkcionalni stilovi standardnog crnogorskog jezika. Na morfonološkom nivou se mogu pronaći prva, druga i treća palatalizacija.

Prva palatalizacija

U *Gramatici crnogorskoga jezika* je kratko i jasno navedeno da je prva palatalizacija alternacija konsonanata *k, g, h* : *č, ž, š*.

Kad se konsonanti *k, g* i *h* iz korijenskoga morfema nađu ispred gramatičkoga morfema *-e*, prelaze u *č, ž* i *š* i to u ovim kategorijama:

- a) u V jd. imenica m.r: konjaniče, vraže, duše
- b) u oblicima prezenta glagola: vučem, tučem, možeš
- c) u oblicima aorista: posiječe, postrije

Konsonanti *k, g* i *h* iz korijenskoga morfema alterniraju sa *č, ž* i *š* i pod ovim uslovima:

- a) ispred sufiksalnoga morfema *-an* u tvorbi pridjeva od imenica: mučan, mračan, brižan, strašan
- b) ispred sufiksalnoga morfema *-n(i)* u tvorbi pridjeva od imenica: ručni, nožni, ušni
- c) ispred sufiksalnoga morfema *-sk(i)* u tvorbi pridjeva od imenica: mučenički, vraški, vlaški
- d) u imenicama izvedenim od imenica sufiksanim morfemima *-ic(a)*, *-in(a)*, *-etin(a)*, *-ić(ø)*: djevojčina, stožina, nožetina, knjižica, kružić,
- e) u pluralu imenica *oko* i *uho*: očiju, očima, ušiju, ušima
- f) ispred gramatičkoga morfema *-i(ti)* u tvorbi glagola od imenica: skočiti, družiti, strašiti
- g) ispred sufiksalnoga morfema *-stv(o)* konsonanti *k, g* i *h* alterniraju sa *š*: mučeništvo, društvo, monaštvo

Kao odstupanja su navedeni sljedeći primjeri: junake, oblake, učenike, ruke, krčage, orahe, svrhe, snahe. To su akuzativi mn. imenica.

Konsonanti *c, z* i *s* i u crnogorskom jeziku alterniraju sa *č, ž* i *š* pod ovim uslovima:

- a) u V jd. imenica m.r: oče, viteže
- b) pri građenju imenica i pridjeva: ptičica, zečetina, kneževina, Miličin

To pravilo ne obuhvata pridjeve izvedene sufiksom *-in(ø)* od imenica ženskoga roda na *-ačic(-a)*: beračicin, čistačicin, spremačicin.

Druga palatalizacija

Koristeći se istim principom definisanja, drugom palatalizacijom nazivaju alternaciju konsonanata *k, g* i *h* (s kraja korijenskoga morfema) ispred morfema *i* sa konsonantima *c, z* i *s*.

Druga palatalizacija vrši se u sljedećim kategorijama:

- a) u N, D, I, L mn. imenica m.r. sa finalnim *k, g, h* u korijenskome morfemu: junacima, momcima, konjanicima, naložima, brložima, prijedlozima, dusima, almanasima, orasima.
- b) u D i L jd. imenica ž.r. sa finalnim *k, g, h* u korijenskome morfemu: mucu, struci, đevoci, nozi, podlozi, brizi, knjizi, svrzi
- c) u imperativu glagola s krajnjim *k, g i h* u korijenskome morfemu: peci, pomoci, reci, teci, lezi

Odstupanja se javljaju i ovdje, uglavnom iz semantičkih razloga ili teškoće izgovora pojedinih konsonantskih grupa koja bi bila izazvana drugom palatalizacijom.

a) Konsonanti *k, g i h* s kraja korijenskoga morfema u vlastitim imenima ženskoga roda u D i L ostaju nepromijenjeni: Milki, Miki, Jovanki, Gogi, Dragi.

b) Druga palatalizacija ne vrši se u D i L jd. zajedničkih imenica stranoga porijekla s osnovom na *k, g i h* te uopšte kod imenica s tom osnovom ako bi se poslije izvršene glasovne promjene izgubilo ili izmijenilo značenje riječi: frizerki, slugi, maski, dugi, drogi, psihi, snahi, agi.

c) Konsonanti *k, g i h* kad se nađu u grupama *ck, čk, ćk, zg i sh* ispred morfema

-i u D i L jd. imenica ž.r. ne podliježu drugoj palatalizaciji: kocki, vočki, srečki, mački, tezgji, prački.

d) Konsonant *k* iz konsonantske grupe *tk* u D i L jd. nekih imenica ž.r. ne alternira sa *c* da ne bi došlo do semantičkih pomjeranja riječi (tipa tetka – tetki > tetci > teci): čestitki, rešetki, motki, zagonetki, četki.

Prisutna je i dvojaka upotreba kad je riječ o konsonantu *k* u grupama *sk i šk* u D i L jd. imenica ž.r.: daski/dasci, ljuski/ljuscji, guski/guscji, puški/pušci, kruški/krušci.

Treća palatalizacija

Treća palatalizacija, pod ovim imenom i u ovom obliku, se pojavljuje i u crnogorskom standardnom jeziku. *Gramatika crnogorskoga jezika* navodi da je treća palatalizacija „alternacija konsonanata *k, g i h* (s kraja korijenskoga morfema) sa *c, z i s* ispred sufiksalnoga morfema -a“ (Čirgić, Pranjaković, Silić, 2010: 48).

Treća palatalizacija se vrši pri promjeni perfektivnih glagola prve vrste (s krajnjim *k, g i h* u korijenskome morfemu) u imperfektivne, a pod uticajem sufiksalnoga morfema -a-, npr: maći (<mak-ø-ti): mak-a-ti > mik-a-ti > mic-a-ti
taći (<tak-ø-ti): tak-a-ti > tik-a-ti > tic-a-ti